

Pian-chip ê ôe

Tâi-gí-bûn Chhut-thâu-thiⁿ

--Tâi-bûn ùn-tông ê kúi tiám kiàn-gí

hò Tâi-bûn ê thài-tō kap hong-hoat, góa jîn-ûi ù saⁿ-tiám siong-tong tiông-iàu. Tī chia kap tãi-ke lâi kau-ôaⁿ ì-kiàn.

CTê-it, chò Tâi-bûn ài ù Tâi-ôan ì-sek. Ài chò Tâi-ôan ê Tâi-ôan-ôe, m̄-thang chò Tiong-kok ê Bân-lâm-gú (閩南語). Tâi-ôan-ôe ê chú-thé-seng, to-gôan-seng, kap pau-iông-seng ài khak-lip.

Lán ài chai-iaⁿ Hō-ló-ôe put-kò sī Tâi-ôan-ôe ê chit pō-hūn; Hàn-gí kan-ta sī Hō-ló-ôe ê chit pō-hūn.

Tâi-ôan-ôe lâi-té ù Hō-ló-ôe, ù Jit-pún-ôe, ù Kheh-ôe, ù Gôan-chū-bîn ê lâm-tó-ôe (Austronesian Languages), ù Eng-gí, ù Hô-lân-ôe, iā-ù Se-pan-gâ-ôe. Chit khoán chong-háp-gí (Creole) ê hiân-siông, hóan-èng chhut Tâi-ôan hók-cháp ê lèk-sú pōe-kéng kap hái-iūⁿ bûn-hòa ē-khiau ē-tit ê ték-sek.

Hō-ló-ôe sī kiàn-chō tī Kó-pah-òat-gí ê chiòh-pōaⁿ téng, lâi chiaⁿ Bô Hàn-jī thang háh ê pèh-ôe-sū. Jiân-āu téng-bīn koh chàl thiáp Kó Ngô-Chhóⁿ gí, lâi chiaⁿ Hàn-jī ê pèh-ôe-im. Chòe-āu chiah koh tháh Tông-tiâu ê tiông-gôan-im, lâi chò Hàn-jī ê bûn-thák-im.

Chò Tâi-bûn ài kap Tâi-ôan bîn-chòk, Tâi-ôan bûn-hòa chôn-bīn lâi kiap chò-hóe. M̄-thang put-sī péng kó-chheh chhōe Hàn-jī. Chù-tiông chit-sí, chit-tiáp Tâi-gí ê bīn-māu kap cheng-sīn (here and now). Chin-chiàⁿ khi chhōe chhut “chhāi-tē ê siaⁿ-sàu, bó-gí ê leng-phang”.

Tê-jī, chò Tâi-bûn ài hiân-tāi-hòa, kho-hák-hòa.

Tâi-bûn nā beh pó-chûn kap hoat-iông, tiòh ài thê-seng tē-ūi, chhiok-chìn kong-lêng, ke-thiⁿ lô-iông. Beh kiàn-chiàⁿ chiah ê khang-khòe,

Tâi-bûn tiòh ài ù hiân-tāi-hòa kap kho-hák-hòa, chiah ē-tit-thang kap hōa-gí, sīm-chì Eng-gí kēng-cheng tī Tâi-ôan hiân-chhú-sí ê si ā-hōe.

Tâi-ôan-ôe keng-kòe liáu Jit-pún-kok kap Tiong-hōa-bîn-kok ap-pek-seng ê Kok-gí cheng-chhek, í-keng piàn-chò sī ka-tēng jit-siông-seng-òah ê gí-giân. Tī hák-hāu, tī cheng-hú ki-koan, kap kî-tha ê kong-kiông tiūⁿ-só, lóng bô teh sú-iông. In-ūi án-ne, Tâi-ôan-ôe sòa tī Tâi-ôan siā-hōe piàn chò su-bit-hòa (私密化), piⁿ-kíⁿ-hòa (邊緣化) ê gí-giân.

Tâi-gí ê gí-sū kàu taⁿ iū-gôan theng-liú tī 19 sè-kí bóe, 20 sè-kí thâu. Chit kóng tiòh Tâi-gí, tiòh siūⁿ tiòh “kó-chá, kó-chá”. Chit kóng tiòh Tâi-gí, tiòh siūⁿ tiòh a-kong, a-má. Hiân-tāi siā-hōe só chhái-iông ê chū-jiân kap si ā-hōe kho-hák iông-gí; hoat-lút tiâu-bûn kap siong-giáp khè-iok iông-gí; gōa-kok sin lāng-miá, tē-miá kap sin koan-liām, su-sióng iông-gí; tãi-chiòng mui-th é liú-hêng, sí-kiāⁿ iông-gí, Tâi-gí lóng chin khiàm-khoeh. Só-í it-poaⁿ-lāng, tèk-piát sī tì-sek hūn-chú,

khioh sī kóng Tâi-gí bô lō-ēng, “Kok-gí tiòh òh, Eng-gí jú khah hó”. Ūi-tiòh án-ne, Ko-hiông Tâi-gí Lô-má-jī gián-sip-hōe ù kap Ko-hiông I-hák-tāi-hák Tâi-ôan Bûn-gē Hók-heng-siā chò-hóe tī Ko-i I-hák-hē lâi khui I-hák Tâi-gí Jip-m̄ng, chhiáⁿ kok choan-m̄ng kho ê kàu-siū, i-su lâi kà hák-seng tī m̄ng-chín, pēⁿ-pāng ē-tàng thiaⁿ--tiòh, kóng--tiòh ê I-iông siók-gí kap I-hák sùt-gí. Ng-bāng ē-sái pang-chān I-hák Tâi-gí ê hiân-tāi-hòa. Mã kî-bōng Tâi-bûn-lāng lâi saⁿ-kap hiáp-chō. Beh ká Tâi-gí hiân-tāi-hòa chit ê kan-lân ê khang-khòe tiòh ài ù kok hāng kok giáp ê lāng lâi tàu saⁿ-k āng.

Hō-ló-ôe put-kò
Sī Tâi-ôan-ôe ê chit pō-hūn; Hàn-gí
Kan-ta sī Hō-ló-ôe ê chit pō-hūn.

Tê-saⁿ, chò Tâi-bûn ài ũ chôn-kiû koan-tiám, pún-thó hêng-tông (Think gobally, act locally)

Kiàn-lip pún-thó pèh-ôe jí-giân kap bûn-hák sī kīn-tāi chôn sè-kài ê tiâu-liú. Che sī jîn-lūi thoat-lí Tè-kok Chú-gī, kék-kôn thóng-tī ê lâi-té chít hāng. Tùi Au-chiu, Bí-chiu sian-chìn kok-ka, kàu A-chiu, Hui-chiu, La-teng Bí-chiu chiaⁿ ê tê-saⁿ sè-kài kok-ka, hék chiân hék āu khak-lip in ê pèh-ôe kháu-gí ê hoat-tēng tē-ūi kap su-bīn-gí ê piau-chún-hòa. Chòe-kīn mā ũ Tang-tè-bûn (East Timor) thoat-lí In-tò-ní-si-à (Indonesia) tók-lip chiaⁿ-chò chít ê kok-ka, in ê pún-thó jí-giân “Tetun” hòk-heng ũn-tông, mā tit-tiòh chin tōa ê chìn-pō.

Kán-tan lâi kóng, sè-kài kok chòk-kūn ũ ē-bīn kúi tiám keng-giām ē-sái hō lán chham-khó. Tê-it, Tâi-gí ài ũ chú-liú-hòa cheng-sek-hòa ũn-tông, lâi táⁿ-chò kian-kiông ê sim-lí kiàn-siat. Hō múi chít ê lāng bô koh chàì khòaⁿ bô, khòaⁿ khin Tâi-ôan-ôe. Tê jī, Tâi-gí ài su-bīn-hòa, piau-chún-hòa, chiaⁿ ũ pó-chún kap hoat-iông ê ki-chhó. Tê-saⁿ, ài ũ chôn-bīn-seng ê Tâi-gí

jí-giân kàu-iók. Tê sì, ài cheng-chhú Tâi-gí hoat-tēng ê pēng-téng tē-ūi, chiaⁿ-chò Tâi-ôan ê koaⁿ-hong jí-giân (official language).

Tông-sī, chò Tâi-gí ũn-tông mā tiòh ài chham-khó hiân-tāi jí-giân-hák ê giân-kiù hong-hiông kap sēng-kó. Chò Tâi-gí ũn-tông m̄-sī tú-á teh thàm-thó bûn-jī, siaⁿ-tiâu, sū-lūi, bûn-hoat nā-tiāⁿ, kēng-ka ài iông Tâi-gí chò tiong-sim, tùi Tâi-ôan chòk-kūn chò chôn-bīn-seng ê giân-kiù. Lâi liáu-kái Tâi-ôan-lāng ê cheng-sīn, jīn-ti, sim-lí kap sìn-gióng. Lâi thàm-kiû Tâi-ôan siā-hōe ê hong-siok, lūn-lí, tō-tek, kap hēng-ūi. Lâi cháu-chhōe Tâi-ôan chòk-kūn ê Tâi-ôan ì-sek kap Tâi-ôan hūn. Tī sin ê chheng-nī-tāi, Tâi-ôan-bûn chiū beh chhōa-niá Tâi-ôan Chòk-kūn kiāⁿ chhut chít tiâu kong-bēng-lō.

“Tâi-gí chhut-thâu-thiⁿ, Tâi-bûn kiù Tâi-ôan”. Tâi-ôan-lāng tī cheng-tī siōng í-keng tit-tiòh tōa sēng-lí, m̄-kú Tâi-ôan-bûn iū-gōan ũ biát-bōng ê gūi-ki, hiaⁿ-ché tãi-ke lán tiòh ài koh khah phah-piáⁿ. (Chit phiⁿ bûn to-siā Tiuⁿ Hák-khiam kàu-siū ê ì-kiàn kap siu-kái.)